

Överlevnadsförsäkring: Ett sätt att hantera risk i antikens Aten

Antik ekonomisk historia är ett relativt ungt forskningsområde. Ian Morris beskriver i sitt förord till Finleys *The Ancient Economy* hur den tyske forskaren August Böckh publicerade en omfattande studie 1817, men att det sen dröjde till 1893 innan Karl Bücher lanserade en teori om evolutionär ekonomisk utveckling i Europa, där det antika Grekland och Rom karakteriserades av mycket enkla, småskaliga hushållsekonomier. De syftade till självhushåll med ett mycket begränsat utbyte med andra hushåll.

Andra historiker som Edvard Meyer menade att detta synsätt var helt felaktigt och att de antika ekonomierna i stället liknade dagens marknadsekonomier fast de var mycket mindre. Längre stod debatten här, men på 1950 – talet påbörjades ett paradigmskifte. Här spelade Moses Finley en central roll. Inte minst hans *The Ancient Economy* från 1973 blev något av en vattendelare.

Finley menade att även om det antika Atens ekonomi var relativt stor och komplex så var det inte en marknadsekonomi. För att visa det samlade han bevis i form av horoi eller med hans uttryck "stenar med hypoteksinskrifter". Han menade att de lån som togs var, med undantag för bottomry loans, huvudsakligen avsedda för konsumtion, inte för investeringar. Det centrala i Finleys teoribygge är begreppet "status". Han menar även att först med etablerandet av slavekonomin blev fritt medborgarskap möjligt. Omsorgen om status gjorde också att medborgarna avstod från även lönsamma aktiviteter. Dessa lämnades i stort till främlingar, kvinnor och slavar.

The Ancient Economy står fortfarande mitt i debatten. Finley visade tydligt att den filologisk empiriska historieskrivningen inte kunde förklara de antika ekonomiska fenomenen. Hans verk står enligt Ian Morris "midway between deterministic, economic approaches and postmodern literary explorations. Both undersocialization and oversocialization critics must engage seriously with Finley's work if they are to make any headway."

Bönders riskhantering under antiken genom social lagring hos stormän

För att börja med direktförsäkringsledet analyserar jag relationen och tjänsteutbytet mellan å ena sidan klienter-bönder och å andra sidan patroner-stormän i Attika i klassisk tid.

Antikens bönder hade, som jag tidigare redogjort för, flera olika strategier för att minska risken att hushållet skulle råka ut för ekonomiska svårigheter som ytterst kunde medföra att medlemmarna fick svälta ihjäl. Jag skall begränsa min analys till den utbytesstrategi "utbyte eller social lagring", som gick ut på att välja ut en lämplig förmögen storman i närheten som bonden bedömde skulle kunna vara generös när

det behövdes och uppvakta honom. Målet var att bli upptagen i hans krets av klienter. Hur gick då detta till?

För att förstå bondens överväganden måste vi göra klart för oss hur "ritualized friendship" manifesterade sig i Grekland. Redan under The Dark Age och under arkaisk tid blomstrade skyldighet och reciprocitetsideologin. Även hos Homeros var reciprocitet och utbyte av gåvor en central social institution.

Den vidareutvecklades och uttrycktes under klassisk och hellenistisk tid som "ritualized friendship" och byggde på en moralisk skyldighet att återgälda. Det fanns inget kontraktuellt reglerat, juridiskt bindande avtal, utan det hela byggde på en moralisk skyldighet att återgälda en tjänst eller en gåva. "Friendship" är en lite lurig term, där vi lätt tolkar den med nutida glasögon. Aristoteles definierar begreppet i sin Nicomaiska etik som tre olika företeelser; en vänskap baserad på nöje, njutning och köttslig lust. En annan vänskap som är baserad på ekonomiska behov och ömsesidig nytta. Den tredje var ren vänskap, utan baktankar, baserad på moralisk godhet. Här används vänskap som en kombination av de två sista betydelseerna.

Gabriel Herman kallar förtroendet för att denna moraliska skyldighet skulle uppfyllas för en primitiv form av försäkringssystem. Den bygger på de båda koncepten skyldighet och reciprocitet. Enligt den amerikanske sociologen Alvin W. Gouldner finns två minimikrav som måste uppfyllas för att reciprocitetsnormen skall gälla:

1. människorna skall hjälpa dem som de fått hjälp av och
2. människorna skall inte skada dem som de fått hjälp av.

Relationen patron – klient byggde på dessa normer tillsammans med honour. Vissa forskare vill också lägga in konceptet limited good för att förklara hur den ideala strukturen kunde skapas. Med limited good menade den amerikanske antropologen George M. Foster att bondens beteende styrdes av hans uppfattning att allt gott och begärligt i omvärlden, såväl i den sociala som i den ekonomiska, och själva naturens väsen fanns i en begränsad, finit mängd. Det omfattade alla önskade saker i livet som mark, rikedom, vänskap och kärlek, manlighet och ära, respekt och status, styrka och inflytande samt säkerhet och trygghet. Om dessa ting rådde hård konkurrens. För att förbättra sin situation gällde det att skapa och ingå i en så stark allians som möjligt.

Då bonden och stormannen tillhörde helt olika skikt i samhället var det inget trivialt problem att identifiera en bra storman och att bli accepterad som klient av denne. Eliten beblandade sig normalt inte med folk av låg rang på landsbygden. I Aten fanns dock vissa associationer som spände över sociala rankor. Geografisk hemvist, härkomst eller religiös tro kunde vara bas för en sådan associationstillhörighet. Bonden måste se till att skapa en personlig en-till-en relation med den önskade stormannen. Om han lyckades bli en klient innebar det oftast att bonden fick bli

arrendator och/eller lantarbetare hos stormannen. Om bonden redan hade egen mark kunde engagemanget hos stormannen vara ett extraarbete.

I patron-klientrelationen ingick att stormannen skulle se till att bonden hade tillgång till land att bruka, utsäde, verktyg, gödsel och boskap. Han förväntades också anlita klienten eller medlemmar i klientens oikos som säsonglönearbetare. Ett tredje sätt att ta hand om sin klient var att tillåta "gleaning", att låta bonden med hushåll plocka rester från ägorna som kvarblivna sädeskorn, nedfallna oliver, brännved och liknande.

Den viktigaste tjänsten som patronen kunde bestå med var bistånd vid kris. Klienten kunde räkna med att patronen skulle säkerställa att han och hans oikos överlevde vid hungersnöd. Biståndet kunde ges på olika sätt: Bonden kunde få livsmedel för att överleva den akuta krisen. Han kunde få lån till ingen eller låg ränta för att komma igång med jordbruket igen. För att hinna komma ikapp kunde han få anstånd med arrende och amortering av (tidigare) skuld.

En kombination av dessa åtgärder var också möjlig. Gallant beskriver hur, efter en svår kris i Abydos, det till och med stiftades en lag som reglerade att den som lånade ut pengar skulle få återbetalning i form av del i skörden. Stormannen förväntades vara tålmodig så att bonden kunde komma på fötter innan återbetalning behövde ske: "patrons should be lenient during a crisis".

Vilken motprestation förväntades då av klienten? Förutom den arbetsinsats som nämnts ovan, skulle han vanligen leverera in en viss del av sin jordbruksproduktion till patronen. Det kunde ske in natura eller med pengar.

Karakteristika för bonde - storman relationen

1. Det var en egendomlig kombination av olikhet och asymmetri vad gäller makt, med en (till synes) ömsesidig solidaritet som uttrycks som personlig identitet med mänsklig känslsamhet och skyldigheter.
2. Den utgjorde en kombination av potentiellt tvång och exploatering med frivilliga relationer och ömsesidiga skyldigheter.
3. En kombination av betoning av ömsesidiga skyldigheter och reciprocitet mellan parterna med den något illegala eller halv-legala aspekten på dessa relationer.

Patronatet är specifikt och mellan två parter, som länkas ihop vid en viss tidpunkt trots att de alltid kommer från olika sociala och ekonomiska förhållanden. Vidare är utbytet av varor och tjänster mellan dem obalanserat. Patronen tar alltid in mer än han ger ut över tiden men på grund av ideologin om reciprocitet och moralisk skyldighet som ligger till grund för denna form av social relation kan bonden alltid utöva ett starkt moraliskt tryck vid begäran om hjälp i en kris. Omgivningen

förväntade sig att patronen skulle bistå vid behov. Det gällde att ha en "bra" patron, en som Aristoteles liknade vid en noggrann fåraherde som skyddade sina "bondefår".

För att patronatet skall fungera som överlevnadsförsäkring måste avtalet mellan parterna vara långsiktigt. Klienten måste kunna lita på att patronen skall bistå om problem uppstår någon gång i framtiden.

Thomas W. Gallant beskriver de mekanismer som skulle säkerställa att avtalet blev långsiktigt hållbart på följande sätt: "During a subsistence crisis peasants expected forbearance by their patrons. There was among the ancient Greek peasants a deeply held belief that patrons should be lenient during a crisis (Ailian VH 14.24). The ability of the peasantry to enforce this behavioral standard was contingent on the degree to which they could meaningfully hold the elite accountable for its actions, and this, in turn, was mediated by the dialectic between the "moral economy" and the "political economy".

Aristoteles klassificerade klient–patron relationen som en "utilitarian friendship" och betonade att bondens nytta var att få hjälp vid behov. Thomas W. Gallant menar att bonden strävade att få en överlevnadsförsäkring till en så låg premie som möjligt. "Patronage" utgjorde ett kritiskt, viktigt element i det ekonomiska och sociala systemet i det antika Grekland.

För att ytterligare säkerställa uppfyllandet gällde det för bonden att knyta så starka band som möjligt med patronen. Då parterna kom från olika strata i samhället måste bonden utnyttja de områden där de kunde mötas. I många kulturer gjordes det med äktenskap och gudfaderskap, men i Grekland fanns inte denna möjlighet över ståndsgränserna utan bonden fick förlita sig på banden mellan medlemmarna inom olika "associations", som gene, phratrīai, orgeones och thiasoi, som fanns i alla delar av Grekland. I Aten fanns dessutom deme och trittyer. Genom medlemskap i dessa möttes individer som tillhörde helt olika sociala skikt.

Relationen mellan stormannen och hans xenoī-stormän eller återförsäkringsledet

I alla försäkringssammanhang gäller det för försäkringsgivaren att inte överexponera sig. Ett återförsäkringsbolag måste därför noga bevaka att de försäkringar som bolaget utfärdat skall kunna infrias även om många försäkringar samtidigt drabbas av skada.

På samma sätt måste den storman som åtagit sig att understödja sina klienter bedöma hur stora resurser som kunde behövas. Om torka drabbade Attika en längre tid kunde stödbehovet bli avsevärt. Den förutseende stormannen såg därför till att (åter)försäkra sig om att kunna få hjälp av andra stormän som inte var torkdrabbade. Det är alltså angeläget att etablera ett nätverk av likasinnade patroner som verkar i

geografiskt åtskilda områden. Om störningen beror på politiska orsaker är det bra om nätverket finns i även politiskt åtskilda områden. Deltagarna i nätverket måste också ha en substantiell förmögenhet så att rejäla bidrag kunde ges vid behov. Nätverket är naturligtvis nyttigt för många andra behov, som att tillförsäkra sig en uppehållsort om man måste lämna staden, för att kunna få stridsresurser i händelse av krig, för att etablera handelsförbindelser med mera, men här fokuserar vi på möjligheten att kunna få ekonomiskt bistånd från parter som lever på avstånd från varandra.

Återförsäkringsledet bestod därför av nätverk av stormän, furstar och ädlingar som hade personliga relationer till varandra. Här tillhörde alla aktörerna sina respektive samhällens toppskikt. Deltagarna disponerade avsevärda förmögenheter och hade stort politiskt inflytande.

Även detta återförsäkringsled bygger på banden mellan två parter, vars inbördes förhållande baseras på "ritualiserad vänskap".

Ritualiserad vänskap kan finnas mellan människor som tillhör samma sociala grupp. Om männen dessutom kom från samma geografiska område kunde de vara philoi (= "vän" i första hand ur gruppen släkt, välgörare, stammedlem eller medborgare) hetairoi (= "vän" tillhörig t.ex. små etniska grupperingar runt en ledare eller hela etniska grupper) eller epiteideioi (= "vän" motsvarande philoi men som ingår i samma militära enhet).

Om de kom ifrån olika geografiska områden, vilket ju var en stor fördel för att kunna minska risken att samtidigt drabbas av samma störning, var de i stället xenoioi, eller proxenoioi. Termen xenos har en extremt vid betydelse. Den kan betyda så olika saker som: guest-friend, främling, utlänning, gäst, värd och legosoldat. Här nöjer vi oss med att betrakta de mellanpersonliga aspekterna av termen. Det kan vi göra genom att de dåtida människorna inte hade några svårigheter att hålla de olika betydelseerna isär. Så var det t ex inget problem att skilja på xenoioi = guest-friend och xenos = främling.

Hur kunde en storman gå till väga för att etablera ett nätverk av xenoioi?

De vidsträckta nätverk som de grekiska stormännen hade tillgång till var ett resultat av den extraordinära mobilitet som grekerna uppvisade. Anledningen till dessa utlandsvistelser var många. En storman kunde knyta vänskapsband när han flydde sin stad i exil. Han kunde också vara utsänd emissarie från sin stad, eller utsänd för att grunda en koloni. Han kunde resa i egenskap av militär ledare. Ibland blev vänskapen resultatet av nöjesresor eller som konsekvens av yrkesmässigt resande som handelsman, siare eller skådespelare.

De panhellenistiska spelen gav också ett bra tillfälle att knyta nya kontakter och att förstärka gamla.

Det viktigaste och vanligaste sättet att skapa xenoi –relationer var dock att leda lierade styrkor i krig. Så blev exempelvis Cyrus` grekiska generaler Klearchos, Proxenos, Sophainetos, Sokrates och Aristippos alla xenoi.

Man kunde också skapa en xenos-relation genom ombud, vilket naturligtvis var praktiskt när de geografiska avstånden var avsevärda. Cambyses ambassad till kungen över Etiopien skickades inte ut för att skapa någon militär allians, utan enbart för att Cambyses ville knyta xenos-band med kungen av Etiopien. På motsvarande sätt sägs kungen av Indien ha skickat ett meddelande till Cyrus den store: "Jag vill bli din xenos, jag skickar pengar. Behöver du mer så säg till".

Om parterna tillhörde stater som hade ett spänt förhållande eller till och med låg i krig mot varandra, behövdes en försäkran om att man skulle avstå från stridigheter innan xenos-förhållandet kunde börja förhandlas. Man måste också bygga upp ett ömsesidigt förtroende. Till det användes medlare, om möjligt person (er) som redan var kända och respekterade av båda parter. Medlaren kunde framföra båda parter intentioner och även ta emot löften om att inga fientliga baktankar fanns med i bilden.

Nästa steg var att "bringa samman", "presentera" eller "rekommendera" parterna för varandra, synistanai var den tekniska term som användes.

Därefter kom euergesia-akten, en "god handling" eller en "förmån" som bekräftelse på goda avsikter och för skapande av solidaritet. Euergesia-akten var mycket betydelsefull. Om man lyckades väl med timingen av euergesia-akten, som kunde vara att hjälpa motparten i nöd eller överräckandet av någon värdefull gåva, kunde euergesia-gåvan vara tillräcklig för att skapa xenia- band. Det gällde dock att euergesia-gåvan innehöll något självupppoffrande moment för givaren och att mottagaren var i behov av gåvan eller hjälpen.

Det råder enligt Herman ingen tvekan om att det följde med moraliska förpliktelser med euergesia-akten. Till skillnad från i den judisk-kristna moraluppfattningen, där en god handling ofta var en altruistiskt generös handling, för vilken på sin höjd tacksamhet kanske skulle visas i himlen, var här inte den goda gärningen en isolerad handling, utan en kalkylerande, oblyg del i uppbyggandet av mellanpersonliga förhållanden. Euergesia-akten var i själva verket en profan akt där givaren försatte mottagaren i en skuldsituation så att mottagaren bara kunde gottgöra givaren genom att visa sig undergiven och lojal.

Överlämnandet av gåvor skulle, även då det var ömsesidigt, följa en viss ritual. Ett exempel på en gåvosituation som höll på att gå fel är den Herodotos skildrar där Pytios i makt av sin rikedom erbjuder en för stor gåva till Xerxes, som snoppar av Pytios med en minimal gåva. Incidenten slutar dock med att Xerxes säger: "Lydiske gästvän, alltsedan jag lämnade Persien har jag inte träffat någon som ville undfagna

min här och frivilligt vill sammanskjuta pengar till kriget - förutom du! Jag gör dig till min gästvän.”

Den slutgiltiga bekräftelsen på att xenia-relationen var skapad bestod i att parterna tog varandra i hand och lovade varandra trohet.

Hur säkerställde man att dessa vänskapsrelationer bevarades?

Dessa xenoï vidmakthöll relationer som ofta varade i generationer. Från etablerandet av relationen till dess att den behöver utnyttjas var utbyte av gåvor den förväntade manifestationen. Det fanns också en sedvänja som gick ut på att man kunde bli gudfäder till varandras söner, varvid man kunde namnge barnet efter dess gudfader. (Det förklarar varför man kan finna bland annat egyptiska namn i Grekland).

Nätverken av ritualiserad internationell vänskap kunde i sitt utbyte kombinera varor och tjänster av olika kvalité. Det var denna potential för att tillhandahålla dessa kombinationer som gjorde utbytet så nyttigt och effektivt: en part kunde tillhandahålla vad den andra parten behövde och dessutom när han behövde det. Man kunde på detta sätt till och med tillhandahålla slavar. Vanliga varor som annars utbyttes var spannmål, konstruktionstimmer, metaller, keramik, boskap och trä till åror.

Herman ställer frågan hur vanligt förekommande det var med denna typ av utbyten. Han gör bedömningen att det var vanligt, men att det inte var politiskt korrekt att ta emot gåvor från utlandet och att det därför finns så pass få dokumenterade fall. Ett illustrativt exempel är när Demostenes anklagades för att ha tagit emot 1000 medimni vete per år av tyrannerna i Pontus. Motprestationen bestod i att bronsstatyer sattes upp på agoran för att hedra tyrannerna.

Det som däremot var politiskt korrekt var att dela ut förnödenheter till befolkningen, eller vanligare att sälja livsmedel till ett lägre pris än det på grund av brist kraftigt stegrade marknadspriset, så det skröt man gärna om och det är följaktligen väldokumenterat.

När relationen mellan xenoï väl var etablerad så fanns ett grundmurat förtroende parterna emellan, man var moraliskt förbunden att reciprokera. Detta förtroende fungerade som ett primitivt försäkringssystem och ökade sannolikheten att engagementet skulle fullföljas och att löften skulle uppfyllas.

Gallant bedömer att Herman gör den bästa beskrivningen av den institutionaliserade vänskapen som kan finnas mellan förbundna medlemmar av eliten i olika stater:

”Guest – friendship served as a device for the promotion of the material and political interests of the elites engaged in it. Individuals integrated into politically separated communities exchanged substantial amounts of wealth and performed service for each other. Power, prestige and resources that could be acquired through one

system could be readily transferred to the other, and at times the horizontal ties of solidarity which linked together the elites of separate communities were stronger than the vertical ties which bound them to the inferiors within their own communities.”

Xenia-förbindelsen tillät välbärgade män att få tillgång till resurser som fanns utanför det egna samhället och meningen var idealt att dessa resurser skulle kanaliseras vidare till patronernas klienter genom redan etablerade klient-patronförbindelser.

Xenoi-relationer i krigssituation

I Iliaden beskriver Homeros hur Diomedes och Glaukos tar en paus i stridigheterna och att xenoi-relationen väger tyngre än den lojalitet och solidaritet som krävdes och förväntades av deltagarna i en här i militär strid. Detta beteende kunde förväntas förekomma under arkaisk tid. Under klassisk tid finns ett parallellfall som Xenophon beskriver, där Sparta 395 f. Kr. under kung Agesilaos förde krig i mindre Asien.

Kungen höll på att etablera en xenoi-relation med den persiske satrapen Pharnabasis genom en ömsesidig xenos. Vid förhandlingen kritiserade Pharnabasis Agesilaos för att hans styrkor hade ödelagt Pharnabasis´ privata egendom och därmed brutit mot sina vänskapsskyldigheter.

Agesilaos svarade att Pharnabasis borde veta att det även bland grekerna fanns xenoi-relationer över statsgränserna. Men dessa xenoi för krig mot varandra när deras respektive stater råkar i krig. Det händer till och med att de dödar varandra. Eftersom vi nu för krig mot din kung är alla hans underlydandes egendom ett legitimt byte. Men med dig Pharnabasis sätter jag största värde på att vara vän. Pharnabasis i sin tur deklarerade att om han blir utsedd till den persiske kungens general skall han föra krig mot Agesilaos. Får han inte en ledande roll skall han däremot respektera xenoi-relationen. Det hela slutar med att Pharnabasis´son adopterar Agesilaos som sin xenos.

Likheter och olikheter mellan antikens bonde-storman relation och dagens skördeskadeförsäkring

Jag bryter ned skördeskadeförsäkringen i de olika ingående momenten i tabellform nedan för att kunna göra en jämförelse på delmomentnivå:

Moment	Antik ”överlevnadsförsäkring”	Skördeskadeförsäkring
Marknadsföring eller anskaffning	Klienten söker en patron	Annonsering, säljare
Premiekalkyl	”Standardvillkor” + riskbedömning	Riskbedömning
Betalning	Del i skörden in natura eller med pengar	Med pengar per månad eller år
Dokumentation	Muntlig bekräftelse och handslag	Försäkringspolis
Villkor och omfattning	Styrt av kutym och moralisk förpliktelse	Ensidigt bestämda av försäkringsbolaget
Skadereglering	Om ”stort” skördebortfall ges ersättning	Anmälan med krav som prövas mot villkoren
Tvist om skadeersättning	En tvist går till domstol	Slits av kundombudsman eller juridisk prövning
Force majeure	Förekommer inte	Förekommer inte
Moturval (moralisk risk)	Antagligen	Ja, oftast

Av sammanställningen framgår att skillnaderna främst beror på att vi nu har en penningekonomi och att försäkringsgivarnas verksamhet är hårt formaliserad. Den praktiska funktionen är likartad.

Likheter och olikheter mellan en xenoi-relation och ett återförsäkringsavtal

Jag bryter även här ned det typiska moderna återförsäkringsavtalet i olika delmoment i tabellform:

Delmoment	Xenoi-relation	Återförsäkringsavtal
Anskaffning	Ofta genom gemensam kontakt, ibland direktkontakt	Oftast genom mäklare, ibland direktkontakt
Premiekalkyl	Genuin osäkerhet	Riskbedömning
Betalning	Återgäldning efter skada	Årlig betalning i valuta
Villkor	Öppen för alla slags skador	Skadehändelsen är definierad
Omfattning	"Fullvärdeförsäkring"	Definierad i villkoren
Skadereglering	Anmälan med krav	Anmälan med krav som prövas mot villkoren
Om krig råder mellan hemvistländerna	Om betalning hindras politiskt, avvakta fred	Om betalning hindras politiskt, avvakta fred
Tvist om skadebetalning	Moralisk förpliktelse	Skiljedomstol enligt avtal
Moturval	Troligen inte	Sannolikt

Slutsatser

Skillnaderna finns främst inom riskbedömning. Det fanns i antiken små möjligheter att göra statistiska beräkningar för att kunna sätta "rätt" premie. Det löstes genom att ersättning vanligen gavs i form av lån som återbetalades över tid. På likartat sätt får i dag skadehistorik genomslag i prissättningen för förnyad återförsäkring.

Det finns sannolikt en mycket gammal instinkt hos människan, spårbar redan hos både neandertalarna och homo sapiens, att förbättra oddsen för överlevnad och för att minska konsekvenserna av slumpmässiga störningar i livet. Förutom det grundläggande samarbetet inom familj, släkt och stam, var länge religionen det främsta medlet för att minimera risken för olycka och maximera möjligheten till en lyckosam utveckling för släktet, men måste man säga, med tveksam framgång.

För att ytterligare öka säkerheten formaliserades så småningom det sociala samarbetet. Jag valde att studera olika mekanismer som användes under klassisk tid i Grekland. Jag begränsade mig till studiet av "social lagring" som skydd mot skördeskador, både den som skedde mellan en bonde och en storman och den mellan en storman och hans motsvarighet inom eliten i xenoi-relationer.

I uppsatsen anknyter jag till Finleys och Gallants uppfattningar att det sociala samspelet, där hanteringen av risk och osäkerhet vad avser överlevnad var central,

spelade en viktig roll i utvecklingen av institutioner och kulturella beteenden i det antika Grekland. Halstead & O'Shea trycker också på en viktig faktor: de menar att den traditionella historieskrivningen länge har fokuserat på "normala" eller "genomsnittliga" förhållanden för mänsklig existens. De menar att det är en spegling av ett praktiskt problem, variabilitet är svårare att innefatta och presentera än något slags mått på allmän tendens.

Dessutom är olika aspekter av variabilitet relevant för olika skalor av analys. Arkeologer som måste modellera tidigare ekonomiska system för vilka det saknas statistiska data har vanligen föredragit genomsnittets enkelhet före variabilitetens komplexitet.

Men även om den traditionella betoningen av normer och genomsnitt är förståelig i det vetenskapliga sammanhanget, är det en abstraktion av den variabla verkligheten som människan måste möta. Halstead & O'Shea menar att hanteringen av den risk och osäkerhet som variationen i matförsörjningen medför, spelar en viktig roll i utvecklingen av samhällets kulturella organisation.

För att strukturera fenomenet social lagring och för att jag har stor erfarenhet av försäkring och återförsäkring och för att flera av mina moderna källor använder försäkringsterminologi i sina analyser valde jag att använda modern försäkring som jämförelse.

Jag menar att man kan betrakta social lagring som en primitiv form av försäkring. Båda fenomenen tillfredsställer samma legitima behov av att minimera risken för ekonomisk skada även om konsekvenserna av skadan var allvarligare under antiken. De skillnader som observerats beror främst på att de politiska och juridiska systemen har utvecklats under de senaste 2400 åren.

Man skall kanske lägga till den förändring som skapas av framväxten och dominansen i västvärlden av de judisk-kristna moraliska normer som ju avviker en hel del från de antika normerna. Jag tänker framför allt på den klassiska synen på tjänst och gentjänst som hos oss ersatts till en inte obetydlig del av det altruistiska synsätt som både judendomen och kristendomen står för, där en tjänst kan belönas i himlen.

Det finns naturligtvis även stora skillnader i den praktiska tillämpningen, framför allt vad gäller själva regleringen av skador. Det finns också en skillnad som ibland visade sig i relationen mellan en bonde och en lokal storman. Den stora skillnaden i styrkeförhållande mellan parterna kunde resultera i att bonden i vissa fall blev fastlåst vid sin patron genom att få för stora skulder och kanske bli av med sin jord och i praktiken hamna i ekonomisk trälldom.

Nordisk försäkringstidskrift 1/2013

Om motsvarande händer idag kan en försäkringstagare som råkar ut för många skador och därför nekas försäkring och hamnar i så kallad försäkringsnöd, vända sig till tillsynsmyndigheten som kan tvinga försäkringsbolag eller pooler av försäkringsbolag att meddela försäkring.

Åke Munkhammar

(Utdrag ur C-uppsats vid Stockholms Universitet, hösten 2012)